

Hilary Putnam: Tähendus ja osutus

Urmas Pitsi, veebruar 2020

Pole olemas selliseid vabalthõljuvaid, universaalseid ja abstraktseid tähendusi, mida inimeste ajud saaksid igal ajahetkel omandada ja neile reaalse kehastuse fikseerida.

1. Elulugu, töö

Ameerika filosoof Hilary Whitehall Putnam, elas aastatel 1926-2016. Ta oli tuntud kui filosoof, matemaatik, arvutiteadlane ja analüütilise filosoofia üks võtmefiguure 20.sajandi teisel poolel. Ta andis märkimisväärse panuse mõistusefilosoofiasse (philosophy of mind), keelefilosoofiasse, matemaatika filosoofiasse ja teadusfilosoofiasse. Väljaspool filosoofiat panustas matemaatikasse ja arvutiteadusse: Davis-Putnam algoritm boole-i satisfiability probleemi jaoks ja aitas demonstreerida Hilberti 10nda probleemi mitte-lahenduvust.

Putnam oli tuntud teadlasena, kes nõustus samaväärse põhjalikkusega uurima kriitiliselt nii teiste teadlaste kui ka iseenda poolt varem püstitatud seisukohti filosoofias. Nagu võib arvata, viis taoline kriitiline analüüs Putnami enda seisukohtade sagedasele muutmisele. Ning ka selle poolest oli ta omajagu kuulus.

Õppis Pennsylvania, Harvardi ja California (UCLA) ülikoolis. Viimases kaitses doktorikraadi 1951a. Edaspidi töötas õppejõuna ja teadlasena erinevates ülikoolides, sh Princeton, MIT peamiselt loogika ja matemaatika teemadel. Muu hulgas osales edukalt Hilberti 10nda probleemi mitte-lahenduvuse uurimisel. Siirdus 1965a. Harvardi ülikooli, kus jätkas filosoofiaalast uurimistööd. Jätkas enda 1957a Minnesota ülikoolis alustatud ja tol korral ka publitseeritud uurimust tähendusest "Analüütiline ja sünteetiline" [2][7], milles andis vastulause Quinne "Empirismi 2 dogma"-le. Hiljem täiendas arendas oma mõtteid edasi artiklis "Kas semantika on võimalik?" (1967?). Siin on mõte selles, et koos kolleegidega üritavad nad luua raamistikku, mis aitaks defineerida sõnade tähendusi semantiliste reeglite kaudu. Näiteks lausete tähenduste komponeerimine sõnade tähendustest jms.

Muude uurimiste hulgas töötas ta välja originaalse teooria tähenduses, milles toob sisse mõiste semantilisest eksternalismist. Semantiline eksternalism kasvas välja tähenduse

teoriast, milles Teisik-Maa mõtte-eksperimenti baasil näitas, tõestas Putnam, et tähendused ei ole ainult inimeste peades, vaid on sotsiaalne konstruktsioon, kokkulepe.

Tema “vaimne isa”, doktoritöö juhendaja oli Hans Reichenbach (1891-1953), loogilise positivismi liidreid (Putnam hülgas selle suuna).

Kaasaegsed: Noam Chomsky - kaastudeng Harvardi ülikooli päevilt, kes tegi revolutsiooni lingvistikas keele süntaksi ja grammatika uuringutes.

Putnam, “Tähendus ja osutus” ühe lausega:

Sõnade tähendused on sotsiaalsed kokkulepped, mitte ei eksisteeri ainuüksi inimeste peades.

2. Semantiline eksternalism: tähendus ja osutus (1973)

Enamalt jaolt on selles osas (p.2) esitatud Endla Lõhkivi eesti keelse tõlke sõnastused [3].

Traditsiooniline doktriin: ekstensioon vs intensioon, Platon vs Aristoteles. Tähendus, kui universaalne mõiste inimeste peades vs reaalne maailm ja kogemus.

Putnam järgi põhines tolleaegne tähendusteooria kahel vaieldamatul eeldusel [3]:

1. Termin tähenduse teadmine on parajasti teatavas psühholoogilises seisundis olemine.
2. Termin tähendus määrab kindlaks tema ekstensiooni (ses mõttes, et intensiooni samasus toob kaasa ekstensiooni samasuse).

Putnam väidab, et need kaks eeldust ei ole korraga rahuldatud *ühegi* mõiste puhul, liiati veel ühegi tähendusemõiste puhul. Seega tugineb traditsiooniline tähendusemõiste väärale teooriale.

2.1. Kas tähendused on peas?

Teisik-Maa mõtte-eksperiment. Teisik-Maa on koopia Maa-st, ainult, et vesi pole seal H₂O, vaid XYZ. Seega kui Teisik-Maalased räägivad veest, ei räägi nad meie veest. Vee tähendus on erinev. Mõttekäiku edasi arendades võib ette kujutada konkreetse inimese molekulaarset teisikut, nende psühholoogilised seisundid on identsed, aga nad viitavad erinevale “veele”, kui nad mõtleavad vesi.

Putnam järeldeb üheselt, et “tähendused” ei ole *peas*!

2.2. Sotsiolingvistiline hüpotees.

Eksisteerib *keeleline tööjaotus*.

Ühiskonnas on grupp indiviide, kes oskavad ja suudavad defineerida mõistetele täpse tähenduse, mida teised (pimesi) aktsepteerivad. Näiteks: kuld, millised asjad on tehtud õigest kullast ja millised mitte; vesi =H₂O jne.

Kõik kellele kuld on tähtis, peavad *omandama* sõna “kuld”, aga nad ei pea omandama *tuvastamismeetodit*, kas miski on kuld või mitte. Seega keelelises kogukonnas on inimesi kes oskavad tuvastada: see ongi keeleline tööjaotus.

Hüpotees keelelise tööjaotuse universaalsusest:

Iga keelekogukond esindab sellist keelelise tööjaotuse liiki, nagu äsja kirjeldatud; st, tal on vähemalt mõni niisugune termin, millega seonduvaid “kriteeriume” teab vaid kõnelejate alamhulk, kes omandab sellise termini, ja mille kasutus teiste kõnelejate poolt sõltub struktureeritud koostegevusest nende ja relevantsete alamhulkade kõnelejate vahel.

Siit on lihtne näha, kuidas 2 ülalmainitud tähendusteooria eeldust kukuvad läbi. Kui termin allub keelelisele tööjaotusele, siis “keskmine” kõneleja ei tea kuidas antud termin on oma ekstensiooniga (välise määratlusega) seotud (fikseeritud). Kusjuures, *kindlasti* pole kõneleja isiklik psühholoogiline seisund see, mis fikseerib termini ekstensiooni. Kollektiivse keelekogumi (antud keelt kõnelevate inimeste hulk) sotsiaal-keeleline seisund fikseerib termini ekstensiooni.

Diskussiooni võib kokku võtta järgnevalt. On olemas 2 sorti tööriistu: ühed sellised, nagu haamer või kruvikeeraja, mida saab kasutada üks inimene. Teised sellised, nagu on aurulaev, mille kasutamiseks on vaja paljude inimeste koostööd. Sõnu on liiga kaua peetud esimest sorti tööriistade hulka kuuluvaks.

2.3. Indeksikaalsus ja jäikus

Olgu W1 ja W2 kaks võimalikku maailma, milles mina eksisteerin ja see klaas vett eksisteerib ning milles mina annan tähendusselgitusi, osutades sellele klaasile ja öeldes: “See on vesi”. Oletame, et W1-s on klaas täidetud H₂O-ga ja W2-s on klaas täidetud XYZ-ga. Ka oletagem, et W1 on *tegelik* maailm ja et XYZ on aine, mida tavaliselt kutsutakse “veeks” maailmas W2. Seega saab “vee” tähenduse kohta esitada 2 teooriat:

- (1) “vee” tähendus on *maailmaga suhestatud*, kuid konstantne: “vesi” tähendab W1-s ja W2-s üht ja sedasama, ainult, et W1-s on vesi H₂O ja W2-s on vesi XYZ.
- (2) “vesi” on kõigis maailmades H₂O. See ollus (XYZ), mida W2-s kutsutakse veeks, pole vesi. Sõnal “vesi” pole W1-s ja W2-s sama tähendus.

Kripke nimetab tähistajat “jäigaks” (mingis antud lauses), kui see (selles lauses) osutab samale indiviidile igas võimalikus maailmas, milles antud tähistaja midagi tähistab. Kui me laiendame seda jäikuse mõistet ainenimedele, siis me võime Kripke ja Putnami teooriat väljendada öeldes, et termin “vesi” on jäik. Tuleneb sellest, et vett defineerides: “see (vedelik) on vesi”, peame silmas (2).

Antud teooriat saab summeerida öeldes, et sellistel sõnadel nagu “vesi” on märkamatu indeksikaalne komponent: vesi on aine, mis on teatud sarnasussuhtes veega *siin ümbruses*. Teisel ajal ja teises kohas peab vesi olema suhtes *sama(L) meie* veega, *selleks, et olla vesi*. Seega teooria, et:

(a) sõnadel on “intensioonid”, mis on midagi sellist nagu kõnelejate poolt sõnadega seotud mõisted; ja et (b) intensioon määrab ekstensiooni -

ei saa olla tõene loomuliku liigi sõnade kohta nagu “vesi” selsamal põhjusel, et see ei saa tõene olla ilmselt indeksikaalsete sõnade kohta nagu “mina”.

2.4. Putnami järelendus ja kokkuvõte

Putnam näitab [3], et termini ekstensiooni ei fikseeri mõiste, mis asub individuaalse kõneleja peas, niihästi seepärast, et ekstensioon on üldiselt *sotsiaalselt* määratud - nõndasamuti, nagu on olemas “tegeliku” töö jaotus, on olemas ka keeleline tööjaotus -, kui seepärast, et ekstensioon on osalt *indeksikaalselt* määratud. Meie terminite ekstensioon sõltub üksikute paradigmadena toimivate asjade tegelikust loomusest ja see tegelik loomus pole üldiselt kõnelejale täienisti teada. Traditsiooniline semantiline teooria jätab kõrvale kaks kaasmõju osutuse määramisel - ühiskonna osa ja tegeliku maalima osa; senisest parem semantiline teooria peaks silmas pidama neid mõlemat.

3. Autori (U.P.) kokkuvõte ja diskussioon

Alustuseks peab ära märkima, et tegemist on murrangulise ajastuga lingvistikas ja keelefilosoofias. Kui tänapäeval on terminid süntaks, grammatika ja semantika igapäevased ja väga laialdaselt kasutusel, siis vaadeldav periood, 1950-1975, on just see periood, kus need mõisted alguse said. Huvitav miks juhtus see alles nüüd ja mitte 200 või 2000 aastat varem? Chomsky-I lihtsalt “vedas”, et Gauss ei märganud tegeleda grammatikate ja süntaksiga. Olid ju kõik vajalikud vahendid juba ammu olemas. Või siis mitte? Pidime ära ootama loogika teaduse sünni ja kujunemise 20.sajandi algul. Tundub, et just loogika oli see, mis varjatult “tõukas” lingvistika teaduse uutele kõrgustele.

3.1. Mis küsimust Putnam lahendab? Vastuolu tähendusteoorias.

Juba aastaid on Putnam vahelduva eduga üritanud semantikat uurida: “Analüütika ja sünteetika” (1957), “Kas semantika on võimalik?” (1967?), olid tema esimesed publikatsioonid antud teemadel. “Tähendus ja osutus” on Putnami 1973 aasta konstrellatsioon ideedest tähendusest ja vastavast teooriast. Teooria tähendusest ja selle olemusest on igavikuline vaidlus teemal, mis on “tähendus” ja “kus” see asub. Alates Platoni ideaalide maailmast, lähtub üks koolkond sellest, et tähendused on universaalsed nähtused ja suvalised tähendused võivad eksisteerida suvalise inimese peas. Aristotelesest lähtub aga teine, pisut vastandlik koolkond, mis seob tähenduse reaalse maailma ja kogemusega. Putnam rõhutab ise korduvalt enda mõtteliini sarnasust Aristotelese omaga [2]. Putnam nägi kaasaegses tähendusteoorias vastuolu. Matemaatiku ja loogikuna tundus Putnamile kaasaegne tähendusteooria vale, st 2 põhieeldust millele teooria rajaneb, on vastuolulised. Putnam asubki näitama, tõestama seda, et tähendused ei ole ainuüksi teatud psühholoogilises olukus olemine (eeldus 1) ja tähendus ei määra ekstensiooni (eeldus 2), vaid et tähendus on sotsiaalne kokkulepe.

3.2. Milliste võtetega Putnam probleemi lahendab? Loogika.

Nii hariduselt, kui väljaõppelt on Putnam matemaatik ja loogik. Enamuse ajast oma ametialastes tegemistes pühendas ta just nimelt probleemidele neis kahes valdkonnas. Seega on üsna loomulik, et ka uue tähendusteooria kujundamisel kasutab ta loogika vahendeid.

Antud juhul konstrueerib Putnam Teisik-Maa mõtte-eksperimenti, mille abil tõestab, et tähendused ei asu ja ei saagi asuda inimeste peades. Teisik-Maa on koopia Maa-st, ainult, et vesi pole seal H₂O, vaid XYZ. Seega kui Teisik-Maalased räägivad veest, ei räägi nad meie veest. Vee tähendus on erinev. Mõttekäiku edasi arendades võib ette kujutada konkreetse inimese molekulaarset teisikut, nende psühholoogilised seisundid on identsed, aga nad viitavad erinevale “veele”, kui nad mõtleavad vesi.

Teisik-Maa eksperiment paneb aluse uuele filosoofilisele suunale: semantiline eksternalism. Olgugi, et Putnam on tuntud selle poolest, et tema seisukohad muutusid sageli, jäi ta semantilise eksternalismi ideele truuks kuni surmani.

3.3. Huvitav mõte: sõnu peetakse haamriteks, mitte aurulaevadeks.

Putnam: “On olemas 2 sorti tööriistu: ühed sellised, nagu haamer või kruvikeeraja, mida saab kasutada üks inimene. Teised sellised, nagu on aurulaev, mille kasutamiseks on vaja paljude inimeste koostööd. Sõnu on liiga kaua peetud esimest sorti tööriistade hulka kuuluvaks.”

Piisab ühest inimesest, et anda sõnale tähendus vs on vaja hulka inimesi, et sõnal tekiks tähendus. Sõnadel tekib tähendus alles kollektiivses kasutuses.

3.4. Kas tähenduse teooria on üldse lahenduv probleem? Ei ole.

Huvitaval kombel tegeles Putnam Hilberti 10nda probleemi kallal aastaid. Ta on üks neljast teadlasest, kes kelle nimega seostatakse selle kuulsa probleemi "lahendust": Hilberti 10. probleem ei ole lahenduv! "Tähendus ja osutus" ja semantilise eksternalismi teema võttis Putnam ette vahetult peale Hilberti 10nda probleemi lõpetamist. Miks ma sellest räägin siinkohal? Seepärast, et tähendusteooria üritab lahendada probleemi, millel tunduvad olevat kõik tundemärgid, et tegemist pole lahenduva probleemiga. Ja ometigi ei maini Putnam sellise võimaluse olemasolu kordagi, hoolimata sellest, et just tema peaks olema ekspert, kes äsja lahendanud ühe kuulsaima probleemi müsteeriumi. Semantiline eksternalism rajaneb tõeväärtustele ja teadmistele antud ajahetkel - eksternalismi tõestuseks on see, et eelneval ajahetkel on erinevad tõeväärtused/teadmised. Kasutades sama loogikat, ekstrapoleerides tulevikku (analoog induktsiooni sammuga) võib argumenteerida, et väline tähendus läheneb asümptootiliselt tühjale hulgale, kuna alati leidub täpsem definitsioon, mida antud termin väljendab, seega läheneb tuvastajate hulk keelkonnas nullile. Inimeste arv on lõplik hulk, seevastu definitsioonide täpsustuste hulk on lõpmatu.

Intuiitiivselt tundub semantiline eksternalism mõistlik, st et sõnade tähendused on sotsiaalsed kokkulepped. Samas on küsitav, kas seda saab teooriaks nimetada, kuna tegemist on mittelahenduva probleemiga (?).

3.5. Lõppsõna: võtke vabalt!

Filosoofia viljelemine tundub olevat pigem meeldiv kõrvaltegevus, "reaalse" teadustöö tegemise kõrvalt. Ütleb ju Putnam [2], et jätkas taas semantikaga 1965.a., kui oli saanud 4 aastat ülikoolist vabaks võtta. Pigem tunduvadki need omavahelised kemplemised ja mõõduvõtmised mentaalse gümnaastikana, mitte liiga tõsimeelse teadusena. Soovitan ka lugejal võtta neid tekste ja mõttekonstruktsioone ennekõike vaimse virgutusvõimlemisena. Aga et need ei jääks täiesti tühjades heietusteks oleks tungivalt soovitatav luua enesele tugev alusbaas matemaatikas, loogikas, füüsikas. Nagu ka Putnamist [7] võib välja lugeda, siis nn "heietus-filosoofid" ajavad tihtipeale segamini termineid ja vahetavad nende tähendusi omavahel või ei oma piisavat "teaduslikku" baasi, millele saaks üldse ehitada mingitki tõsiseltvõetavat teooriat.

Kasutatud kirjandus

- [1] https://en.wikipedia.org/wiki/Hilary_Putnam
- [2] Hilary Putnam on Meaning & Externalism, 2011, https://youtu.be/y_a0ANCypGw
Kõne auhinna vastuvõtutseremoonial: The Rolf Schock Prize in Logic and Philosophy by the Royal Swedish Academy of Sciences in 2011, Putnam's Views on Meaning.
- [3] J.Kangilaski, M.Laasberg "Tähenäus, tõde, meetod. Tekste analüütilisest filosoofiast I", 1999, artikkel: Hilary Putnam "Tähenäus ja osutus 1973", tõlkinud Endla Lõhkivi.
- [4] Hilary Putnam "Meaning and Reference", The Journal of Philosophy, Vol. 70, No. 19, Seventieth Annual Meeting of the American Philosophical Association Eastern Division. (Nov. 8, 1973), pp. 699-711.
<http://home.sandiego.edu/~babert/metaphysics/readings/Putnam.MeaningAndReference.pdf>
- [5] Hilary Putnam, Harvard interview "On Mind, Meaning and Reality",
<http://www.hcs.harvard.edu/~hrp/issues/1992/Putnam.pdf>
- [6] Hilary Putnam, Harvard last lecture: "To Think with Integrity",
<http://www.hcs.harvard.edu/~hrp/issues/2000/Putnam.pdf>
- [7] Hilary Putnam, "Analytic and Synthetic",
https://conservancy.umn.edu/bitstream/handle/11299/184628/3-07_Putnam.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- [8] Hilary Putnam, "Is Semantics Possible?",
http://www.thatmarcusfamily.org/philosophy/Course_Websites/Readings/Putnam%20-%20Is%20Semantics%20Possible.pdf